

Marija Benić Penava, prof

Znanstveni novak
Pedagoški fakultet
Sveučilište u Mostaru

INDUSTRIJA, OBRT I FINANCIJSKO POSREDOVANJE NA DUBROVAČKOM PODRUČJU IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA

UDK/UDC: 930(338.1)

JEL klasifikacija/JEL classification: N84

Posebni prilog/Separate Supplement

Primljeno/Received: 10. svibnja 2005./May 10, 2005

Prihvaćeno za tisak/Accepted for publishing: 1. lipnja 2005./June 1, 2005

Sažetak

U radu se s povijesnog aspekta istražuje stanje u djelatnostima industrije, obrta i financijskog posredovanja na dubrovačkom području između dva svjetska rata. U okviru industrijske proizvodnje najrazvijenija je bila prehrambena industrija, ali zbog nedostatka sirovina i ograničene proizvodnje, odnosno niske produktivnosti i necjenovne konkurentnosti bila je orijentirana gotovo isključivo na lokalno tržište. Tridesetih godina prošlog stoljeća najbrojniji obrtnici su postolari, zatim mesari i drvodjelci, s tim da pod pritiskom jeftinijih industrijskih proizvoda opada broj tradicionalnih obrta. S druge strane tridesetih godina prošlog stoljeća na ovom području je djelovalo petnaest novčarskih zavoda što je davalo solidnu financijsku podlogu ubrzanom razvoju pomorstva i turizma pa je razvoj bankarstva bio tijesno povezan s razvojem tih djelatnosti i obratno. Osim istraživanja postojećeg stanja u radu se ukazuje na neke čimbenike koji su utjecali na gospodarske prilike navedene djelatnosti, u prvom redu na oskudne prirodne resurse za razvoj industrije primjerene vremenu razmatranja, male mogućnosti radne snage kao činitelja razvoja, te nedostatak kapitala koji je uz nisku razinu poduzetništva u industriji rezultirao niskom primjenom tehnološkog napretka.

Ključne riječi: *industrija; obrt; financijsko posredovanje; dubrovačko područje*

1. UVOD

Gubitkom političke samostalnosti mijenjaju se gospodarske prilike na dubrovačkom području čija se gospodarska snaga i moć kroz povijest temelje na dvije gospodarske djelatnosti i to: trgovini i prometu, odnosno pomorstvu.¹ Dubrovnik se uspio održati kao važan pomorski centar, pa je luka Dubrovnik bila među najprometnijim jugoslavenskim lukama od 1919. do 1941. godine. Pad značaja trgovine za dubrovačko gospodarstvo postupno je nadomještala nova tercijarna djelatnost turizam koji se razvija u dvadesetom stoljeću.

Međutim, tijekom povijesti u ovom području primarne i sekundarne djelatnosti nisu imale veći gospodarski značaj (osim sitnih seoskih gospodarstava u okolici – Konavlima i Dubrovačkom primorju, te manjih industrijskih pogona – tvornice ulja i masnoća, tjestenine, ribljih konzervi, te boja i lakova). Istina je da prošlost i tradicija dijelom mogu utjecati na gospodarsku strukturu određenog područja. Isto tako na nju utječu prirodni resursi, prostorni i geografski položaj, demografski čimbenici, migracijska kretanja, kao i kulturne prilike i obrazovanje i svakako društveno političke prilike.

U radu se ponajprije istražuje stanje, odnosno prilike u djelatnostima industrije i obrtništva, da bi se zatim analiziralo stanje u djelatnosti financijskog posredovanja. Ukratko ćemo se osvrnuti na neke od činitelja koji su utjecali na stanje u navedenim djelatnostima.

2. INDUSTRIJA I OBRTNITVO

Longitudinalni dužobalni prostor dubrovačkog područja s južne strane je omeđen morem, a sa sjeverne dinarskim planinama. To je područje kamenih vapnenačkih brda i uzvisina koje se protežu duž morske obale i ograničavaju promet između zaleđa i priobalja. Najviši vrh je Snježnica u Konavlima (1234 m nadmorske visine). Uzvisine su većinom prekrivene makijom, pojedini dijelovi šumom primorskog i bijelog bora, hrasta crnike te čempresa i pinija. Od listopadnog drveća zastupljeniji su hrast medunac i bijeli grab, od mediteranskih biljaka maslina, smokva, agrumi, badem, rogač, breskva i maraska, od tropskih oleandar, agava i palma. Ovo područje je izuzetno bogato aromatičnim i ljekovitim biljem i to kaduljom, buhačom, lovorom i ružmarinom. Glavna pedološka obilježja čini kraško tlo s pokrovom crvenice, te litogeno pješčano i smeđe primorsko tlo. Rahlost zemljišta omogućava vegetaciji potrebnu vlažnost. Međutim, kvaliteta

1 Pod pojmom dubrovačkog područja u radu je razmatran prostor Županije dubrovačko-neretvanske bez otoka Lastova i donjeneretvanskog kraja – taj teritorij obuhvaća 1 315 km² prostora krajnjeg juga Hrvatske (dok današnja Županija dubrovačko-neretvanska obuhvaća 1 782 km²).

zemljišta zbog geološke podloge nije u pedološkom smislu istog karaktera pa je plodnost različita. Navedeno industriji je davalo u prirodnom smislu male mogućnosti, odnosno relativno ograničenu sirovinsku osnovu (kamen, poljoprivredni proizvodi).²

S druge strane na ovom području se u prvoj polovici proteklog stoljeća broj stanovnika smanjio od 66 906 stanovnika 1900. na 66 849 stanovnika prema popisu iz 1948. godine.³ Česte migracije, posebno muškog dijela stanovništva dovele su do toga da je u strukturi stanovništva prema spolu, a prema popisu iz 1931. godine bilo znatno više žena (37 961) nego muškaraca (32 938). Navedeno, uz činjenicu da je prema istom popisu 26,2% stanovništva u dobi iznad 11 godina starosti bilo nepismeno, znatno je ograničavalo mogućnosti radne snage kao izvora gospodarskog rasta i razvoja i to kako općenito u gospodarstvu tako i u djelatnosti industrije. Od ukupnog broja 38 536 zaposlenih 1931. godine niti desetina (9,8%) bilo je zaposleno u industriji, ugostiteljstvu i obrtu.⁴

Osim navedenog, niska razina poduzetništva u industriji i nedostatak kapitala rezultirali su niskom primjenom i korištenjem tehnološkog napretka što je dodatno ograničavalo razvoj industrije i imalo za posljedicu, uz nisku

- 2 Ništa se značajnije u industrijskoj orijentaciji nije promijenilo ni sljedećih pedeset i više godina, s tim da su zbog napretka tehnologije i bolje prometne povezanosti u jednom razdoblju bile zastupljene, istina u manjem značaju, uz brodogradnju i metaloprerađivačka, tekstilna i kemijska industrija, a čitav budući razvoj industrije u prvoj dekadi XXI. stoljeća počivat će na ograničenoj sirovinskoj osnovi (kamen, poljoprivredni proizvodi), te na takvoj proizvodnoj orijentaciji koja se zasniva na visokim tehnologijama, čistim pogonima koji neće narušavati okoliš i dolaziti u koliziju a turizmom i iziskivati veći i skuplji prijevoz – vidjeti: Benić, Đ. (red.), Strategija razvoja Županije dubrovačko-neretvanske, FTVT, Dubrovnik, 2002., str. 207-211.
- 3 Korenčić, M. Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857. – 1971., JAZU, Zagreb, 1979. str. 90.
- 4 Definitivni rezultati popisa stanovništva Jugoslavije 31. III. 1931., knjiga IV., Sarajevo, 1940., str. 318. i 319. U broju zaposlenih (3 775) značajno je bilo učešće radnika zaposlenih u ugostiteljstvu tako da je u industriji bilo zaposleno znatno ispod desetine ukupno zaposlenih (tako je samo u općini Dubrovnik 1930. godine bilo 184 gostioničarsko-krčmarskih obrta i to: gostiona 27, hotela 6, kavana 27, konačišta 18, krčmi 29, pansiona 7 i restorana 70; iste je godine u Dubrovačkom srezu bilo 303 a u Korčulanskom srezu 71 gostioničarsko-krčmarskih obrta, odnosno ukupno 374 - prema: Medini, M. (ur.), Izvještaji Trgovačko-obrtničke komore u Dubrovniku, br. 5, Trgovačko-obrtnička komora, Dubrovnik, 1930., str. 102. i 111. Usporedbe radi, 1987. godine od ukupno zaposlenih 50 711 na području današnje Županije dubrovačko-neretvanske u industriji je bilo zaposleno 9 594 radnika ili 18,9% - prema Benić, Đ. (red.), isto djelo, str. 209.

produktivnost, i visoke troškove proizvodnje koji su uzrokovali visoku cijenu proizvoda i nekonkurentnost na tržištu. Sve to je potencirano slabom prometnom povezanošću s daljnim tržištima pa je industrijska proizvodnja bila orijentirana uglavnom na lokalno tržište.

2.1. Industrija

U međuratnom razdoblju kao i danas industrija ima slabo uporište na dubrovačkom području. Najrazvijenija je bila prehrambena industrija, i to proizvodnja tjestenine, kruha i dvopeka, konzervirane ribe, te sulfornog ulja, a pred početak II. svjetskog rata i rafiniranog maslinovog ulja. Zbog nedostatka sirovina, ograničene proizvodnje i visokih troškova proizvodi su bili namijenjeni gotovo isključivo lokalnom tržištu.

Prehrambena industrija na dubrovačkom području je bila razvijena, imamo li na umu činjenicu da je na području cijele Kraljevine Jugoslavije postojalo svega 11 tvornica tjestenine od kojih su se čak četiri nalazile u Dubrovniku i to tvrtke: M. Sez, Forno Rolland, Petar Kulušić i Braća Kolumbić. Krajem 1939. godine navedene tvornice tjestenina i dvopeka bile su u vlasništvu: Petra Orepića i Iva Kisića, braće Kolumbić, Vlahu Zeca i Petra Kulušića.⁵

Najstarija tvornica tjestenine na području cijele države bila je tvornica M. Sez u Dubrovniku. Osnovana je još 1875. godine. Početkom dvadesetih godina prošlog stoljeća ukupna godišnja proizvodnja je iznosila 15 000 000 kg tjestenine godišnje namijenjene za tržište Dalmacije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine. Sirovine za proizvodnju nabavljane su iz Slavonije i Banata. Međutim, skup i spor prijevoz željeznicom koji je nekad trajao mjesecima, otežavao je opskrbu brašnom i rad 25 do 30 zaposlenika tvornice.⁶ Već krajem drugog desetljeća proizvodnja je porasla, pa je dnevno iznosila oko 10 000 kg tjestenine, a bilo je uposleno čak 36 djelatnika. Uz dvopek M. Sez je proizvodila četrdesetak različitih vrsta tjestenine u tridesetim godinama prošlog stoljeća.⁷

Ipak, ponudom tjestenine ali i ponudom kolača, mornarskih galeta i biskvita izdvajala se tvornica Forno Rolland u vlasništvu Orepića i Kisića. Osnovana je 1912. godine i tridesetih godina proizvodila 60 vrsta tjestenine uz maksimalnu dnevnu proizvodnju preko 5 000 kg, upošljavala tridesetak djelatnika. Sredinom dvadesetih godina osnovane su manje tvornice

5 Na zamolbu Ekonomskog instituta Banovine Hrvatske Trgovačko industrijska komora Dubrovnik je dostavila detaljan popis svih industrijskih tvrtki na svom području. Državni arhiv Dubrovnik, Fond Zanatska komora za grad i kotar Dubrovnik, br. 3 063. od 12. 10. 1939.

6 Državni arhiv Dubrovnik, Fond Zanatska komora za grad i kotar Dubrovnik, kutija Industrijalci 1923.

7 Medini, M. (ur.), isto djelo, str. 99.

tjestenine Petra Kulušića (1923.) i braće Kolumbić u Gružu (1925.). Svaka je upošljavala 5 do 8 radnika uz prosječnu dnevnu proizvodnju od 500 do 15 000 kg tjestenine. Do sredine dvadesetih godina većina spomenutih tvornica izvozila je u Albaniju. Međutim, zbog pritiska talijanskih proizvođača tjestenine ovo je tržište izgubljeno, pa se prodaja preorijentirala isključivo na domaće tržište i to na Dalmaciju, Hercegovinu, Bosnu, Crnu Goru i Srbiju.⁸

Tvornicu zaslađenih vina imao je Pero Kolić u Komolcu u Rijeci dubrovačkoj. Iako je osnovana daleke 1877. godine, veću proizvodnju razvila je tek nakon I. svjetskog rata, a vrhunac je dosegla proizvodnjom finog desertnog vina Kolićeve zlatna kapljice, vina Naš ponos, Cognac Medicinal - destilata iz prvoklasnih dalmatinskih vina namijenjenog liječnicima i ljekarnama, te konjaka i šampanjca. Glavninu proizvoda činila su stolna crna i bijela vina: plavac, zlatarica, viški opol, a prodavana su pod nazivima Epidaurus, Perla Dubrovačka, Cabinet Ryzling i Dalmatinski Bordeaux.⁹ U međuratnom razdoblju upošljavala je 12 kvalificiranih radnika i 4 administratora. Proizvodnjom likera, ruma, vina i esencija bavio se i Ilija Zorić u Lapadu.¹⁰

Međutim, o problematici proizvodnje vina potrebno je istaći i sljedeće. Čak i u proizvodnji vina koja su po kvaliteti mogla konkurirati na inozemnim tržištima teško je bilo moguće povećati ukupnu konkurentnost i to zbog sljedećih razloga. Od ukupne proizvodnje vina u Kraljevini Jugoslaviji dvadesetih godina prošlog stoljeća od oko 3 milijuna hl niti 2 % se izvozilo (primjerice 1928.: 52 998 hl; 1929.: 52 238 hl). Jednostavno, kvalitetna dalmatinska vina nisu mogla konkurirati talijanskim i španjolskim vinima s obzirom na visoke troškove proizvodnje i slab urod grožđa po hektaru, što je uz visoke troškove prijevoza onemogućavalo njihovu ponudu na inozemnim tržištima (tako izvozne količine od 1921. do 1929. nisu čak iscrpile ni kontigent koji je Čehoslovačka dala za uvoz uz sniženu carinu), dok je na domaćem tržištu postojao višak ponude u odnosu na potražnju od kojih su velik dio bila vina slabije kvalitete.¹¹

8 Isto.

9 Dubrovački list - Dubrovačka rivijera, Posebno izdanje Dubrovačkog lista prigodom kongresa jugoslovenskih liječnika u Dubrovniku septembra 1925., str. 17.

10 Državni arhiv Dubrovnik, Fond Zanatska komora za grad i kotar Dubrovnik, kutija Industrijalci 1923.

11 Medini M. (ur.), isto djelo, str. 89. Cjelokupna problematika vinogradarstva zahtijevala je vrlo konkretne zakonodavne mjere koje bi spriječavale pravljenje vina od hibrida i stimuliralo samo kvalitetnu proizvodnju vodeći računa o cjelokupnoj proizvodnji. Poznato je da je u cilju izbjegavanja kriza u vinogradarstvu u dubrovačkoj republici bilo točno određeno gdje se i koliko čokota vinove loze može saditi, te su posebne komisije s vremena na vrijeme obilazile vinograde a neovlašteno zasade loze su se vadile iz

Prije I. svjetskog rata slana i konzervirana riba se izvozila u Italiju i Grčku, a za vrijeme rata u Njemačku. Sve tri prijeratne tvornice ribljih konzervi, nastavile su svoje djelovanje i nakon rata i to na Šipanu, u Trpnju i u Veloj Luci. Tvornica za preradu srdele na Šipanu osnovana je kapitalom Anglo-Östereichische Banke iz Beča, dok je trpanjska tvornica konzervi bila u vlasništvu Carla Warhaneka koji je posjedovao i tvornice u Veloj Luci, Makarskoj, Postirama i Komizi. Sjedište tvrtke bilo je u Isoli kod Trsta.¹² Već 1923. godine tvornica u Trpnju je u vlasništvu Sardina d.d. iz Splita u čiji sastav ubrzo ulaze i preostale dvije tvornice dubrovačkog područja. Krajem dvadesetih godina proizvodnja konzervirane ribe zapada u krizu, pa šipanska tvornica 1927. godine konzervira 28 489 kg i soli 30 000 kg ribe, a 1929. godine je prisiljena obustaviti proizvodnju. Također 1929. godine nije radila ni tvornica u Trpnju, dok je u Veloj Luci konzervirano svega 820 kg ribe. Veliki problem je stvarala nabava limenki za konzerviranje.¹³

U međuratnom razdoblju u Komolcu u Rijeci dubrovačkoj djelovala je za lokalne potreba tvornica leda u vlasništvu Vlaha Kisića, a proizvodnjom leda bavilo se Prvo dalmatinsko trgovačko društvo u Gružu. Inače, Prvo dalmatinsko trgovačko društvo s ograničenim jamstvom osnovano je 24. kolovoza 1907. godine sa sjedištem u Dubrovniku i podružnicom u Splitu. Društvo je imalo izrazito široku poslovnu osnovu, te se uz trgovinu bavilo parobrodarstvom, a nakon I. svjetskog rata organiziranjem i industrijske proizvodnje koja se nakon II. svjetskog rata nastavila djelovanjem industrijskog poduzeća Radeljević. Izuzetno uspješno poslovanje društva u prijeratnim i ratnim godinama, poslije rata je počelo slabiti.

Zgrada tvornice za ekstrakciju ulja Prvog dalmatinskog trgovačkog društva izgrađena je 1924. godine. Društvo se na početku isključivo bavilo proizvodnjom sulfornog ulja iz maslinovih komina. Ekstrahirane maslinove komine koristile su se kao gorivo za strojeve na parni pogon. Godišnja proizvodnja 1930. godine iznosila je 800 000 kg sulfornog ulja koje se uglavnom prodavalo na domaćem tržištu, a manjim dijelom izvozilo. Zanimljivo je da su se masline nabavljale iz Dalmacije, ali isto tako i uvozile iz inozemstva, uglavnom Albanije, Grčke, Turske i zemalja sjeverne Afrike.¹⁴

Prvo dalmatinsko trgovačko društvo slabo je poslovalo, i to prvenstveno zbog visoke cijene komina koju su podržavali talijanski trgovci.

zemlje.

12 Državni arhiv Dubrovnik, Fond Zanatska komora za grad i kotar Dubrovnik, br. 15 668. od 24. 12. 1921., br. kutije 689-1 365.

13 Medini M. (ur.), isto djelo, str. 92 .

14 Isto, str. 97.

Naime, talijanski proizvođači ulja su za potrebe svojih tvornica kupovali sirovine kao i neprerađeno ulje u Dalmaciji po puno nižoj cijeni da bi zatim proizvedeno rafinirano maslinovo ulje ponovno plasirali na dalmatinsko tržište. U tako teškim prilikama gruška tvornica za ekstrakciju ulja započela je 1936. godine s proizvodnjom rafiniranog ulja "Dubravka" koje je imalo dobar odaziv na domaćem i stranom tržištu, pa je čak pokrenuta inicijativa da se cjelokupna produkcija sulfornog ulja Dalmacije povjeri upravo Prvom dalmatinskom trgovačkom društvu na doradu kako bi se izbjegla talijanska dominacija u prodaji rafiniranog ulja.¹⁵

Sulforno ulje koristilo su u proizvodnji sapuna kojeg je u Dubrovniku proizvodila Jadranska tvornica sapuna u vlasništvu Marice Stanković. Uz osmosatni rad tvornica je proizvodila 30 000 kg sapuna mjesečno, odnosno 360 000 kg godišnje. Zbog male potražnje i velikih zaliha toaletnog sapuna, njegova proizvodnja je ukinuta 1925. godine, a nastavljena je proizvodnjom isključivo tzv. peračeg sapuna.¹⁶ Prema popisu iz 1923. godine proizvodnjom sapuna u Dubrovniku bavili su se i : Aleksandar Bella, Mitar Samardžić i Mato Kesovija.¹⁷

«Dubravka» društvo s. o. j. za industriju boja, promet kemikalijama i materijalom za opskrbu brodova osnovano je 1924. godine, a pet godina kasnije smješteno je u vlastite prostorije u Gružu. Glavni proizvodi bili su boje i lakovi, a roba se isporučivala na tržište Dalmacije, Crne Gore i Hercegovine. Sirovine za proizvodnju uglavnom su dolazile iz uvoza. Godišnja proizvodnja tridesetih godina iznosila je 60 000 kg boja i lakova a zaposleno je bilo osam radnika.¹⁸

Proizvodnjom pokućstva za lokalne potrebe bavila su se poduzeća Mirko M. Sez i Vjenceslav Križ u Dubrovniku. Da su proizvodi njihovih tvornica ipak pobudili određen interes u inozemstvu najbolje pokazuje suradnja s češkim društvom Nákupni, vrobni, prodejni a úvìrni društvo košíkářù sa sjedištem u Pragu.¹⁹

Godine 1921. na dubrovačkom području nalazile su se slijedeće tiskare, papirnice i knjigovežnice: Hrvatska dubrovačka tiskara, Srpska

15 Kapović, M. Radnički pokret u Dubrovniku 1874.-1941., Historijski arhiv Dubrovnik, Dubrovnik, 1985., str. 121.

16 Državni arhiv Dubrovnik, Fond Zanatska komora za grad i kotar Dubrovnik, kutija Industrijalci 1923.

17 U spisima Fonda Zanatske i trgovačke komore nije nađeno više podataka o proizvođačima sapuna, a nema ih na popisima industrijalaca pred sam početak II. svjetskog rata Državni arhiv Dubrovnik, Fond Zanatska komora za grad i kotar Dubrovnik, br. 1 974. od 21. 6. 1923., br. kutije 739-1 521.

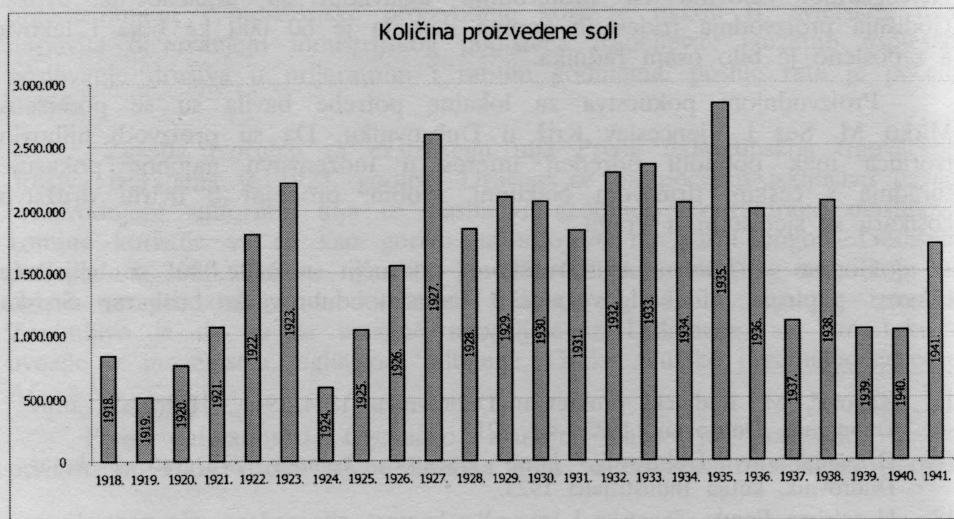
18 Medini, M. (ur.), isto djelo, str. 96.

19 Državni arhiv Dubrovnik, Fond Zanatska komora za grad i kotar Dubrovnik, br. 1 201 od 20.10.1919., br. kutije 1-731.

dubrovačka tiskara s knjigoveznicom, Tiskara De Giuli i drugovi, Papirnica "Jadran" s knjigoveznicom, Braća Ferranti, Pretner i Tusović, Ljubomir Tošović, Jovo Tošović, Lujo Pešević, Weiss Bernard nasljednici – u Dubrovniku, Virginij Burlović u Slanom, Ivo Markov Milić u Stonu, Marin Lovrov Depolo u Korčuli, Frano Gjurov Ivančević, Niko Bjeladinović – u Korčuli, Ivo Bosnić-Kovačić u Blatu na Korčuli, Frano Lavčević u Veloj Luci, te Antun Franasović u Orebiću.²⁰ Tiskara De Giuli i drugovi imala je dugu tradiciju. Naime, osnovana je 1905. godine i opremljena tada najmodernijim brzotiskarskim strojem, te svim uređajima potrebnim za knjigoveznicu. Pokrivala je sve potrebe grada Dubrovnika i bliže okolice. Nakon rata poduzeće je obnovilo prijeratnu djelatnost i otvorilo knjižaru. Također je tiskara modernizirana, te je nabavljena oprema za slaganje što je omogućilo razvijanje samostalnog nakladništva.

Tiskara "Jadran" 1924. godine preuzela je knjižaru Pretner i Tusović s cjelokupnom nakladom, a dvije godine poslije i Srpsku dubrovačku tiskaru s knjigoveznicom osnovanu 1879. godine. Iste godine je osnovan foto odjel s najmodernijom opremom. Ova moderna tiskara, papirnica, knjižara i knjigoveznica zapošljavala je pedesetak djelatnika i imala dnevni kapacitet oko 60 000 tiskovina raznog formata. Uz tiskaru je djelovala i knjigoveznica, opskrbljena s 18 modernih uređaja.²¹

Slika 1. Proizvodnja soli u Stonu od 1918. do 1941. godine

20 Državni arhiv Dubrovnik, Fond Zanatska komora za grad i kotar Dubrovnik, br. 677. od 21.6.1921., br. kutije 1-686.

21 Medini M. (ur.), isto djelo, str. 101.

U Stonu se stoljećima sol proizvodila evaporacijom morske vode na suncu. Za vrijeme I. svjetskog rata proizvodnja soli je obustavljena da bi se nakon rata obnovila. Ova druga po veličini solana u državi rasprostirala se na 450 000 m površine i proizvodila prosječno oko 2 000 000 kg soli godišnje. Najviše soli je proizvedeno 1935. godine, i to 2 830 000 kg. Proizvodnja soli po godinama od 1918. do 1941. prikazana je na slici 1.²²

Kamenoklesarstvo na dubrovačkom području bilo je razvijeno na otoku Korčuli, i to u Korčuli i Lumbardi. Kamen se vadio na otočiću Vrniku i u Oskorušici gdje su postojale tri vrste kvalitetnog kamena čija je kvaliteta ovisila o veličini pukotina u kamenu, a u pogledu izdržljivosti i trajnosti bile su podjednake. Mnoge dubrovačke znamenitosti, poput Katedrale, crkve Sv. Vlaha, biskupske palače, te Divone nastale su upravo od korčulanskog kamena. U korčulanskim kamenolomima 1913. godine radilo je 110 klesara, a 1929. godine taj se broj povećao na 400 radnika.²³ Sve do sredine dvadesetih godina kamenolomi u Vrniku i Oskorušici bili su glavni kamenolomi u Dalmaciji kada su ih proizvodnjom nadjačali kamenolomi Brača i Hvara. Osim spomenutih kamenoloma u Vrniku i Oskorušici postojali su i drugi kamenolomi na Korčuli s daleko lošijom kvalitetom kamena. Potražnja kamena u svijetu, posebno u zemljama Sjeverne i Južne Amerike, Egipta, Belgije, Engleske i Turske, omogućavala je razvoj ove vrlo stare industrije. Međutim, slaba opremljenost luka, posebno dizalicama od 15 do 20 t nosivosti za velike kamene blokove koji su najviše traženi za izvoz kočila je razvoj ove gospodarske grane.

Krajem dvadesetih godina u korčulanskim poduzećima je u prosjeku radilo pet do osam radnika. Nije bilo niti jedne dizalice, ni modernih strojeva za obradu kamena, dok su motorne pile bile prava rijetkost. Ipak prosječna težina najvećih neobrađenih kamenih blokova iznosila je do 3 000 kg. Proizvodnja je ovisila o potražnji. Kamenoklesarstvo na Korčuli je bilo više obrt nego industrija. Prema popisu iz veljače 1928. godine na dubrovačkom području su djelovala slijedeća kamenoklesarska poduzeća: Niko Fabris pok. Frana, Ivan Fabris pok. Frana, Vicko Fabris pok. Vicka, Ivan Fabris pok. Vicka, Nasljednici pok. Dinka Foretića, Juro Peručić pok. Ivana u gradu Korčuli, a Marin Kučija pok. Marina, Antun Jurjević, Stjepan Kriletić i Mato Jurjević u naselju Lumbardi.²⁴ Nakon 1927. godine izvoz kamena je u stalnom padu, pa je time i kamenoklesarstvo zapalo u krizu. Cijena korčulanskog kamena bila je visoka uslijed nedostatka tehnike, usitnjene proizvodnje i strane konkurencije. Naime, uzrok nazadovanja korčulanskih kamenoloma bila je vlasnička struktura. Kamenolomi su bili

22 Podaci dati prema - Kapović, M., isto djelo, str. 122.

23 Izvještaj za god. 1928.-1929., Trgovačka i obrtnička komora u Splitu, Split, 1929., str. 110.

24 Državni arhiv Dubrovnik, Fond Zanatska komora za grad i kotar Dubrovnik, br. 323. od 13. 2. 1928., br. kutije 1-731.

vlasništvo više osoba, a nijedna od njih nije bila u mogućnosti uvesti nove metode rada i nabaviti potrebne strojeve sa suvremenom tehnologijom. S druge strane gubitak velikih tržišta kao što je Carigradsko (usljed političkih promjena u Turskoj i slabljenja Carigrada kao glavnog grada) dovelo je do značajnijeg pada potražnje, pa su mnogi kamenari potražili zarade u drugim djelatnostima i krajevima uključujući i prekomorska iseljenja.²⁵ Osim korčulanskih postojali su manji kamenolomi na Montovjerni, podnožju Gorice sv. Vlaha i u Župi dubrovačkoj.

Brodogradnja u Korčuli imala je dugu tradiciju. Međutim, nakon promjena u brodogradnji nastalih uvođenjem brodova na parni pogon i napuštanjem poglavito izgradnje drvenih brodova, tradicionalna brodogradilišta propadaju u srazu s modernom brodograđevnom industrijom. U takvim prilikama korčulansko brodogradilište se očuvalo u okvirima zanata jer je ručnom izvedbom proizvodilo manje drvene brodove. Iako je proizvodnja bila na niskom stupnju razvoja, značila je važnu stavku u gospodarstvu Korčule.

Uz brodograditeljsku Zadrugu na Korčuli je djelovalo deset brodograditeljskih radionica u vlasništvu: Antuna Sesse, Vicka p. Nikole Sesse, Luke Depola, Bože Smrkinića, Todora Foretića, Mihovila Dopola, Vicka p. Antuna Sesse, Antuna i Rudolfa Gattija i Mata Sladovića.²⁶ Tridesetih godina rad na brodogradilištima je zaživio uvođenjem modernijeg načina proizvodnje. Proizvodili su se motorni čamci, ribarice, leuti uglavnom za albansko tržište, veslački čamci za ratnu mornaricu. Popravljali su se stari trabakuli u koje su ugrađivani motori. Broj zaposlenika varirao je od 70 do 50, ovisno o veličini ugovorene proizvodnje.

Najveće brodogradilište u Gružu je bilo brodogradilište Kapetanića koje je proizvodilo uglavnom drveno brodovlje, dok su ostalo bile uglavnom manje radionice. Nekoliko brodogradilišnih radionica djelovalo je i u Lapadu, Rijeci dubrovačkoj²⁷ i Stonu.

Industriju dubrovačkog područja napajala je električna energija iz električne centrale prijeratne Gesellschaft für Elektrische Industrie pod upravom općine Dubrovnik. Bilo je ukupno osam poduzeća elektroindustrije.

25 Više o toj problematiki u Izvještaj o djelovanju trgovačke i obrtničke komore u Splitu: mart 1927.-april 1928., Trgovačka i obrtnička komora u Splitu, Split, 1928., str. 93.

26 Medini M. (ur.), isto djelo, str. 100.

27 1941. godine u Rijeci dubrovačkoj djeluje brodogradilište Donatović - Kolar-Dimitrijević, M. Osvrt na društveno-ekonomsku strukturu Dubrovnika pred drugi svjetski rat i položaj radničkog stanovništva za vrijeme drugog svjetskog rata, Dubrovnik u Narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945., Split, Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, 1985., str. 9.

Pogoni za proizvodnju manje količine električne energije bili su Zavrelje u Župi dubrovačkoj i Ljuta kod Grude. Osim spomenute najveće električne centrale u Gružu postojale su i manje u Cavtatu, Janjini, Grudi (u vlasništvu Nika Korde), Trpnju i na Lopudu (u vlasništvu Petra Dragojevića i Iva Kalina).²⁸

Za lokalne potrebe djelovali su mlinovi uglavnom pokretani na benzin ili vodu. Na otoku Korčuli bila su dva: u Blatu u vlasništvu Marka Petkovića i u Veloj Luci u vlasništvu Juraja Lovrića. Mlin na parni pogon u župi dubrovačkoj u vlasništvu Giovannia Jelicha radio je u samo kratkotrajno nakon I. svjetskog rata. Na otoku Šipanu bio je mlin na benzin u vlasništvu Iva Stjepovića, u Zatonu u vlasništvu Ivana Njirića, u Rijeci dubrovačkoj u vlasništvu Vlaha Kisića, te u Konavlima na rječici Ljutoj u vlasništvu Mata Maguda. Svi su oni bile poluzanatskog karaktera.²⁹

2.2. Obrtništvo

Prema podacima Trgovačko-obrtničke komore u Dubrovniku, na dubrovačkom području u 1930. godini registrirano je bilo 966 obrtnika, od čega na području dubrovačkog kotara 645, a na području korčulanskog 321 obrtnik.³⁰ Teritorijalni razmještaj registriranih obrtnika navodi se u tablici 1.

Nešto manje od 55% svih evidentiranih obrtnika nalazilo se na području dviju općina Dubrovnika i Korčule kojima je gravitirala većina stanovništva iz okolnih područja. Naime, sve općine nisu imale podjednako razvijene obrte, već se glavnina zanatlija nalazila u većim administrativnim centrima. Na dio obrta, poput brijačkog ili fotografskog pozitivno je utjecao jak razvoja turizma. Ipak najbrojniji obrtnici tridesetih godina 20. st. su bili postolari- 144, mesari- 131, drvodjelci- 98, mlinari za masline- 93 i zidari- 75. U tablici 2. daje se pregled obrta vođenih kao glavni obrt (bez sporednih) na području općine Dubrovnik 1930. godine. Iako su postojali raznovrsni obrti ipak je opadao broj tradicionalnih obrta koji su nestajali ili su se sukobljavali s jeftinim industrijskim proizvodima.³¹ Broj mehaničara,

28 Statistički godišnjak 1938-1939 : knjiga IX., Opšta državna statistika Kraljevina Jugoslavija, Beograd, 1939., str. 191., Kapović, M., isto djelo, str. 122. i Državni arhiv Dubrovnik, Fond Zanatska komora za grad i kotar Dubrovnik, br. 3 063 od 12. 10. 1939.

29 Državni arhiv Dubrovnik, Fond Zanatska komora za grad i kotar Dubrovnik, br. 174. od 20. 2. 1922., br. kutije 1-716.

30 Medini, M. (ur.), isto djelo, str. 102.-111.

31 1934. godine nastao je sukob između sedlara remenara, obučara, opančara i papučara oko opsega njihovog zanata. Spor je nastao na području susjedne Zanatske komore u Splitu. Zanatska komora u Dubrovniku je riješila problem na slijedeći način: opančari i obučari su svoju proizvodnju razdijelili tako da su obučari zadržali izradu obuče iz kože i potplata, a opančari su izrađivali opanke s oputom i opanke od kože i gumenog

kovača i bravara bio je u porastu kao i krojačkog obrta zbog visoke cijene industrijski proizvedenih odjela, odnosno visokih carina na gotova odijela.³² Na slici 2. je prikaz najzastupljenijih obrta na dubrovačkom području u 1930. godini.³³

Tablica 1.

Teritorijalni razmještaj obrta na dubrovačkom području 1930.

Sjedište obrta	Broj obrtnika	Udio u %
Općina Dubrovnik	397	41,10
Općina Cavtat	101	10,45
Općina Lopud	5	0,52
Općina Zaton	41	4,24
Općina Slano	17	1,76
Općina Ston	55	5,69
Općina Šipan	17	1,76
Općina Mljet	12	1,24
Općina Korčula	130	13,46
Općina Janjina	31	3,21
Općina Trpanj	28	2,90
Općina Kuna	29	3,00
Općina Orebić	16	1,66
Općina Blato	53	5,49
Općina Vela Luka	34	3,52
UKUPNO	966	100,00

Izvor: Medini, M. (ur.), *Izveštaji Trgovačko-obrtničke komore u Dubrovniku*, br. 5, *Trgovačko-obrtnička komora, Dubrovnik, 1930.*, str. 102.-111. i vlastiti obračun

potplata. Državni arhiv Dubrovnik, Fond Zanatska komora za grad i kotar Dubrovnik, br. 668. od 12.2.1934. i br. 781. od 19. 2. 1934., br. kutije 1 934.

32 Medini, M.(ur.), isto djelo, str. 72.

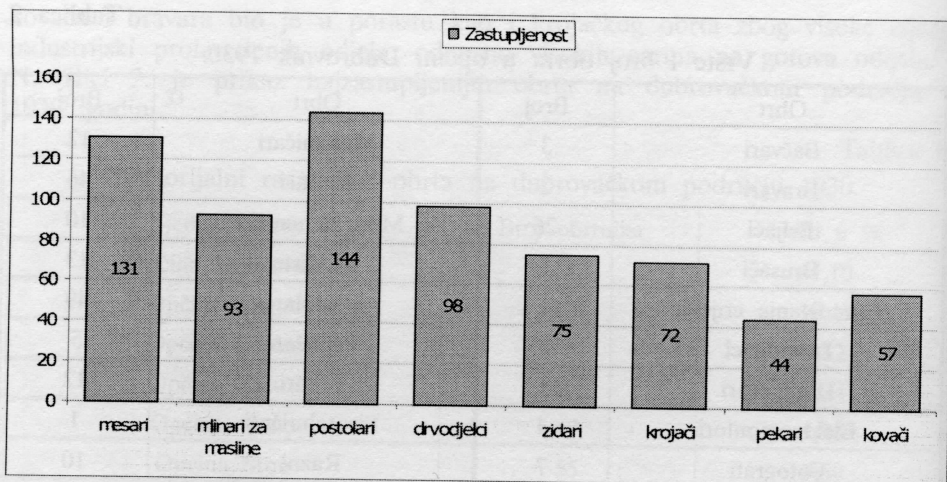
33 Podaci za prikaz preuzeti iz: isto djelo, str. 102-111.

Tablica 2.

Vrste i broj obrta u općini Dubrovnik 1930.

Obrt	Broj	Obrt	Broj
Bačvari	3	Mehaničari	12
Bravari	2	Mesari	46
Brijači	26	Mlin za masline	10
Brusači	3	Modiste	13
Priređivanje crijeva	1	Postolari	49
Drvodjelci	40	Papučari	5
Dimnjačari	1	Pekari	12
Elektromonteri	4	Pirotehničari	1
Fotografi	7	Razni	10
Galvanoplastičari	1	Sedlari	3
Klobučari	1	Slastičari	9
Kobasičari	1	Stojari koža	1
Kolari	1	Štamparije	2
Košarači	1	Tapetari	1
Kovači	12	Tesari	1
Krojači	28	Urari	7
Krojači narod. odijela	3	Pravljenje vapna	1
Krojačice	16	Prav. voštana platna	2
Ličiocci	17	Zidarski obrti	22
Limari	8	Zlatari i srebrenari	6
Ljekarne	4	Zubari	2
Mastioničari	2	UKUPNO	397

Izvor: Medini, M. (ur.), *Izveštaji Trgovačko-obrtničke komore u Dubrovniku*, br. 5, *Trgovačko-obrtnička komora, Dubrovnik, 1930.*, str. 102.

Slika 2. Najzastupljeniji obrti na dubrovačkom području u 1930. godini

Klobučarstvo nije bilo razvijeno, već su se popravcima šešira bavili obrtnici unutar kitničarskog obrta.³⁴ Ukupan broj obrtnika u 1938. godini povećao se na 1 540 uz najveći porast broja drvodjelaca kojih je bilo 194.³⁵ Međutim, na području općine Dubrovnik broj obrtnika 1939. godine (387)³⁶ smanjio se u odnosu na 1930. (397) pa se tako od najzastupljenijih smanjio broj krojača (-ica), modistica, postolara, brijača, mesara i kovača, a povećao se broj mehaničara, stolara, zidara, ličilaca, elektroinstalatera i limara (usporedi tablice 2. i 3.).

34 Tako je poslije I. svjetskog rata, 1921. godine, na ovom području bilo sedam kitničara i to šest u Dubrovniku i jedan u Korčuli - Državni arhiv Dubrovnik, Fond Zanatska komora za grad i kotar Dubrovnik, br. 430. od 12. travnja 1921., br. kutije 1 921.

35 Statistički godišnjak 1938-1939 knjiga IX., Opšta državna statistika Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1939., str. 192-93.

36 Prema podacima iz - Državni arhiv Dubrovnik, Fond Zanatska komora za grad i kotar Dubrovnik, Spisak ovlaštenih zanatlija općine Dubrovnik, Trgovinsko-industrijska i zanatska komora Dubrovnik, dok. br. 2 384., od 08.08.1939.

Tablica 3.

Najzastupljeniji obrti u općini Dubrovnik 1939. godine

Obrt	Broj
Mehaničar	16
Krojač(ica)	36
Modistica	8
Stolar	51
Postolar	43
Zidar	24
Brijač	24
Mesar	28
Ličilac	18
Elektroinstalater	5
Limar	10
Kovač	8

Izvor: Državni arhiv Dubrovnik, Fond Zanatska komora za grad i kotar Dubrovnik, Spisak ovlaštenih zanatlija općine Dubrovnik, Trgovinsko-industrijska i zanatska komora Dubrovnik, dok. br. 2384., od 08.08.1939.

3. FINANCIJSKO POSREDOVANJE

Uz pomorstvo i trgovinu na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće na dubrovačkom području dolazi do uspješnog razvoja nove gospodarske djelatnosti turizma, a usporedo se osnivaju i novčarski, odnosno bankovni i štedionički zavodi. Uspješan razvoj uslužnih djelatnosti bio je tijesno povezan s bankarstvom. Tridesetih godina djelovalo je petnaest novčarskih zavoda³⁷, od kojih jačaju dubrovačke banke čije je poslovanje bilo potaknuto domaćim kapitalom, a pojedine banke su imale dugu tradiciju. U međuratnom razdoblju konkurentno su poslovale: Dubrovačka trgovačka banka, Pomorska banka Gruž, Dubrovačka vjeresijska banka. Svoje poslovnice otvarale su i centralne banke iz Zagreba, Beograda i Sarajeva što je imalo za posljedicu ulaganje dubrovačkog kapitala izvan dubrovačkog područja. Kriza je financijsko poslovanje kao i sve ostale djelatnosti zahvatila tridesetih godina. U tom teškom razdoblju nestabilnog dinara samo su se najuspješniji novčarski zavodi uspijevali održati.

³⁷ Na području Dubrovačkog sreza djelovalo je 12, a u Korčulanskom srezu 3 novčarska zavoda. Prema - Medini, M. (ur.), isto djelo str. 111.

3.1. Dubrovačka trgovačka banka

Godine 1901. u Dubrovniku je osnovana Dubrovačka trgovačka banka ili Banca commerciale Ragusea koja je bila dioničko društvo. Prema Pravilniku Dubrovačke trgovačke banke, banka je osnovana kako bi pomogla obrtnicima i trgovcima s glavnicom od 200. 000 kruna, odnosno 400 dionica po 500 kruna.³⁸ Bilo je ukupno 85 akcionara od kojih je najveći bio Federiko Glavić s 40 dionica. Osnivači banke bili su: Nikola Učović, Mato Gracić, Stijepo Knežević i Luko Pehovac. Kao članovi Osnivačkog odbora oni su s ostalim dioničarima sklopili sporazum i 8. veljače 1902. osnovali Dubrovačku trgovačku banku.³⁹

Nakon početnog razdoblja stagnacije, u međuratnom razdoblju banka je uspješno poslovala. Dubrovački brodari okupljeni u dioničkom društvu Dubrovačka parobrodsko plovidba najviše su poslovali s Dubrovačkom trgovačkom bankom⁴⁰, a od značajnijih komitenata bila je i Dubravka d. s. o. j. Godine 1924. bankina čista dobit iznosila je 424 949 dinara, ukupni promet 27 031 819 dinara, a dionička glavnica 2.500.000 dinara. Te je godine u rezervni fond uplaćeno 2 525 000 dinara.⁴¹ Pet godina poslije, uoči velike svjetske gospodarske krize (1929. – 1933.), bankina čista dobit povećala se na 642 995 dinara uz ukupan promet od 72 598 576 dinara.⁴² Kriznu 1930. godinu obilježio je drastičan pad kamatne stope, ali i u tom teškom razdoblju poslovne nesigurnosti poslovanje Dubrovačke trgovačke banke bilo je zadovoljavajuće. Dubrovačka parobrodsko plovidba koja je bila s bankom u užoj poslovnoj vezi zapala je u teškoće koje su zahvatile cjelokupno svjetsko brodarstvo. U svom poslovnom izvješću za 1930. godinu banka je istaknula postojeće teškoće u poslovanju koje su proizlazile iz poremećenih prilika u međunarodnoj trgovini što je imalo za posljedicu velike tečajne razlike. Dubrovačku trgovačku banku posebno je teško pogađala kriza u morskom brodarstvu, odnosno nagli pad vozarina i slaba iskorištenost brodovlja. Ipak čisti dobitak banke u 1930. godini iznosio je 658 279 dinara, a ukupan promet 77 714 742 dinara.⁴³

38 Pravilnik Dubrovačke trgovačke banke (Banca commerciale Ragusea), Dubrovnik 1902, čl. 1.

39 Više o Dubrovačkoj trgovačkoj banci u razdoblju do I. svjetskog rata u Perić, I. O nastanku, ustroju i djelovanju novčarskih zavoda u Dubrovniku u zadnjim decenijama pod austrijskom vlašću, Anali zavoda za povijesne znanosti JAZU, Dubrovnik, 21(1983), str. 271-291.

40 Još je 1917. godine Dubrovačka trgovačka banka u brodarском dioničkom društvu Dubrovačka parobrodsko plovidba imala 172 akcije. Isto, str. 276.

41 XXIII. godišnji izvještaj dubrovačke trgovačke banke za god. 1924., Dubrovačka trgovačka banka, Dubrovnik, 1925. b.o.s.

42 XXVIII. Poslovni izvještaj za godinu 1929., Dubrovačka trgovačka banka, Dubrovnik, 1930. b.o.s.

43 XXIX. Poslovni izvještaj za godinu 1930., Dubrovačka trgovačka banka,

3.2. Dubrovačka vjeresijska banka

Odmah po osnivanju Dubrovačke trgovačke banke javila se potreba za osnivanjem jedne vjeresijske banke u Dubrovniku. Hrvatska vjeresijska banka u Dubrovniku ili Banca Croata di Credito in Ragusa osnovana je 1902. godine. Glavnica je iznosila 500 000 kruna, a sastojala se od 1000 dionica po 500 kruna.⁴⁴ Osnivačka skupština Hrvatske vjeresijske banke u Dubrovniku održana je 19. listopada 1902. godine. članovi Upravnog vijeća postali su: Ivo Mitrović, Melko Čingrija, Frano Arnold, Luka Angeli, Milivoj Crnadak, ravnatelj Prve hrvatske štedionice iz Zagreba, i dr.⁴⁵ Već tijekom prve poslovne godine Hrvatska vjeresijska banka u Dubrovniku otvorila je dvije svoje podružnice i to u Šibeniku i u Zadru, a banka je od početka svog djelovanja uspješno surađivala i s ostalim novčarskim zavodima, a posebno s Prvom hrvatskom štedionicom u Zagrebu. Hrvatska vjeresijska banka pomagala je osnivanju i poslovanju seoskih blagajni, odnosno zadruga za štednju i zajmove. Ta pomoć je postupno prerasla u stalnu obvezu. Svoju dugogodišnju suradnju s Jadranskom bankom u Trstu osnovanom 1905. godine i njenim podružnicama u Opatiji i u Ljubljani, okrunila je spajanjem banaka 1912. godine. Nakon obavljene fuzije Hrvatska vjeresijska banka mijenja naziv i djeluje kao podružnica Jadranske banke u Dubrovniku.

Od 1913. godine članovi Upravnog vijeća Jadranske banke bili su: Meko Čingrija, Iva De Giullia, Mato Kesovija, Božo Mičić, Baldo Podić i Antun Zago. Podružnica Jadranske banke djelovala je kroz razdoblje I. svjetskog rata, te kratko nakon rata. Osamostalila se 1924. godine u samostalnu Dubrovačku vjeresijsku banku. Samo četiri godine nakon svog osnutka Dubrovačka vjeresijska banka povisila je dotadašnju dioničku glavnica s 1 000 000 dinara na 2 000 000 dinara. Iste 1928. godine uslijedilo je knjiženje Grand Hotela Petka u Gružu u vlasništvo banke. čisti dobitak u 1928. godini iznosio je 121 151 dinara⁴⁶, a krizne 1930. godine 152 809 dinara uz ukupan promet u iznosu od 27 532 037 dinara.⁴⁷

Dubrovnik, 1931. b.o.s.

44 Pravilnik Hrvatske vjeresijske banke u Dubrovniku. Dubrovnik 1902., čl. 1.

45 Više o poslovanju Hrvatske vjeresijske banke u razdoblju do I. svjetskog rata vidjeti u: Perić, I. O nastanku, ustroju i djelovanju novčarskih zavoda..., str. 277-283.

46 Poslovno izvješće i zaključni računi za godinu 1928., Dubrovačka vjeresijska banka u Dubrovniku, Dubrovnik, 1929. b.o.s.

47 Poslovni izvještaj za godinu 1930. Dubrovačka vjeresijska banka u Dubrovniku, Dubrovnik, 1931. b.o.s.

3.3. Pomorska banka u Gružu

Pomorska banka u Gružu utemeljena je kao društvo s ograničenim jamstvom na neodređeno vrijeme 1919. godine. Glavnica je iznosila 500.000 kruna. Predviđeno je da će banka kreditima potpomagati razvoj brodarstva, ribarstva i pomorstva uopće, te trgovinu na veliko i malo, obrt i industriju, a ukoliko je moguće i zemljoradnju.⁴⁸ Na glavnoj osnivačkoj skupštini 20. siječnja 1920. izabrani su članovi Upravnog vijeća: Vaso Birimiša, Mehmed Spaho, Vicko Baburica, Ivo Antičević, Antun Pitarević i dr. Kapital razvijenog dubrovačkog brodarstva uglavnom je zaobilazio Pomorsku banku u Gružu. Naime, dubrovački brodari, okupljeni uglavnom u dioničkom društvu Dubrovačka parobrodsko plovidba poslovali su s Dubrovačkom trgovačkom bankom, a daleko manje s Pomorskom bankom u Gružu. Slobodna plovidba Ivo Račić do 1922. godine imala je sjedište u Trstu, a nakon te godine u Splitu, te je poslovala s tamošnjim novčarskim zavodima. Također ni Jugoslavensko američka plovidba nije imala sjedište u Dubrovniku, već u Splitu.

Uz teške gospodarske prilike u poslovanju banke dosta je nepravilnosti počinjeno i unutar banke. Kako bi opstala Pomorska banka se 1924. godine poslovno povezala s talijanskom tvrtkom Banca Dalmata di sconto u Zadru, te na taj način prodala velik broj svojih dionica talijanskim državljanima iz Zadra, Trsta i Barija. Ulazak stranog kapitala koji je već 1924. godine činio većinski dio dioničke glavnice, te prevaga stranih investitora u upravna tijela Pomorske banke u Gružu izazvalo je veliko nezadovoljstvo u poslovnim krugovima na dubrovačkom području. Direktor banke u 1925. godini bio je Alessandro Bressan, a većinu u Upravnom vijeću i Nadzornom odboru činili su talijanski državljani.⁴⁹

U 1926. godini čista dobit iznosila je 20 814 dinara, a dvije godine poslije 26 197 dinara. Sjedište Pomorske banke je 1928. godine premješteno iz Gruža u Dubrovnik kako bi prešla u središte trgovačke djelatnosti.⁵⁰ Krizna 1930. godina, kao što je navedeno, pogodila je sve novčarske zavode u Dubrovniku, ali najviše Pomorsku banku koja nije poslovala s dubrovačkim brodarima. To je najuočljivije iz izvještaja o poslovanju Dubrovačke trgovačke banke i Dubrovačke vjeresijske banke koje bilježe čiste dobitke u iznosima od 658 279 dinara i 152 809 dinara.⁵¹ Čisti

48 Pravila Pomorske banke d. d. u Gružu. Pomorska banka d. d., Dubrovnik, 1919.

49 Više o Pomorskoj banci u Gružu u Perić, I. Pomorska banka u Dubrovniku (Razlozi osnutka, tokovi poslovanja i uzroci likvidacije), Anali zavoda za povijesne znanosti JAZU, Dubrovnik, 28(1990), str. 227-238.

50 Izvještaj i bilanca za poslovnu godinu 1926., Pomorska banka d. d. Sjedište Dubrovnik II., Dubrovnik, 1927. i Izvještaj i bilanca za poslovnu godinu 1928., Pomorska banka d. d. Sjedište Dubrovnik, Dubrovnik, 1929. b.o.s.

51 XXIX. Poslovni izvještaj za godinu 1930., Dubrovačka trgovačka banka,

dobitak Pomorske banke u Dubrovniku u 1930. godini iznosio je tek 41 603 dinara.⁵² Loše poslovanje primorao je dioničare Pomorske banke u Dubrovniku, da u svibnju 1932. godine donesu odluku o njenoj likvidaciji koja je dovršena te 1937. godine kada je ona brisana iz trgovačkih registara. Uzrok njenog neuspjeha je u slaboj povezanosti s kapitalom iz područja uslužnih djelatnosti koje su bile osnova gospodarskog napretka ovog područja između dva svjetska rata.

3.4. Ostali novčarski zavodi i blagajne za štednju i zajmove

Hrvatska pučka štedionica u Dubrovniku osnovana je 1904. godine, a u prosincu 1907. godine osnovana je Pučka štedionica u Stonu. Seoske blagajne za štednju i zajmove na dubrovačkom području osnivane su u prva dva desetljeća 20. stoljeća.⁵³ štedionice su nastavile svoje poslovanje i nakon I. svjetskog rata, pa je u Korčuli, Orebiću i Stonu u 1921. godine djelovala Hrvatska pučka štedionica.⁵⁴

U Cavtatu je 1921. godine osnovana Dalmatinska banka d. d. s glavnicom u iznosu od 4 000 000 kruna, odnosno 8 000 dionica. Članovi osnivačkog odbora bili su: Rudolf Gejehanu, Antun Barić, Valderik Kalačić, Antun Bratić, Luka Kalačić, Antun Mostahinić i Antun Ossian. Banka je poslovala tek nekoliko godina i došla pod stečaj.⁵⁵

Nakon I. svjetskog rata u Dubrovniku je djelovala Srpska centralna banka za primorje, osnovana 1914. godine. Dionička glavnica joj je 1918. godine iznosila 3 000 000 kruna, a posjedovala je 182 dionice u dioničkom društvu Dubrovačka parobrodsko plovidba.⁵⁶ Dakle, osim domaćih banaka u međuratnom razdoblju su otvarane i poslovnice banaka iz Zagreba, Beograda i Sarajeva, i to: Prve hrvatske štedionice, Hrvatske ekskomptne banke, Slavenske banke, Srpske prometne banke iz Sarajeva. Pred rat 1936.

Dubrovnik, 1931. b.o.s. i Poslovni izvještaj za godinu 1930., Dubrovačka vjeresijska banka u Dubrovniku, Dubrovnik, 1931. b.o.s.

52 Izvještaj i bilanca za poslovnu godinu 1930., Pomorska banka d. d. Sjedište Dubrovnik, Dubrovnik, 1931. b.o.s.

53 Pločice 1898. godine, Kuna 1898. godine, Orašac 1900. godine, Janjina 1902. godine, čilipi 1906. godine, Mandaljena 1906. godine, čepikuće 1909. godine, Gruda 1910. godine, Putnikovići 1911. godine - Perić, I. Dva priloga novijoj gospodarskoj povijesti Dubrovnika i dubrovačkog kraja, Dubrovnik, Dubrovnik, 5/6(1984), str. 95-103.

54 Almanah Kraljevina SHS za 1921-1922., sv. 1 dio 1-3., str. 1-36.

55 Državni arhiv Dubrovnik, Fond Zanatska komora za grad i kotar Dubrovnik, br. 203. od 20. 2. 1921.

56 Više o poslovanju Srpske centralne banke za primorje u razdoblju do I. svjetskog rata u Perić, I. O nastanku, ustroju i djelovanju novčarskih zavoda..., str. 287-290.

godine podružnicu u Dubrovniku otvorila je i Narodna banka Jugoslavije. Međutim, većina centralnih banaka zapala je u krizu tridesetih godine kada počinju i prvi stečajevi. Godine 1928. osnovana je Gradska štedionica Dubrovnik s glavnicom u iznosu od 7 000 000 dinara. Gradska štedionica je ukinuta nakon što ju je Banovina Hrvatska spojila sa štedionicom Banovine Hrvatske, te otvorila podružnicu Banovinske štedionice u Dubrovniku.⁵⁷

4. ZAKLJUČAK

Gospodarska snaga i moć dubrovačkog područja kroz povijest se temeljila na dvije gospodarske djelatnosti i to na trgovini i prometu, odnosno pomorstvu. Dok se Dubrovnik između dva svjetska rata uspio održati kao važan pomorski centar, pad značenja trgovine za dubrovačko gospodarstvo postupno je nadomještala nova tercijarna djelatnost – turizam koji se razvija u dvadesetom stoljeću. Tijekom povijesti ovog područja primarne i sekundarne djelatnosti nisu imale veći gospodarski značaj.

Iako prošlost i tradicija dijelom mogu utjecati na gospodarsku strukturu i dostignuća određenog područja, na nju u prvom redu utječu prirodni resursi, prostorni i geografski položaj, demografski čimbenici, te kapital i tehnološki napredak uz niz drugih čimbenika od obrazovanja do kulturnih i društveno političkih prilika.

U odnosu na u radu istražene djelatnosti industrije, obrta i financijskog posredovanja između dva svjetska rata može se zaključiti sljedeće. Prirodni resursi i kvaliteta zemljišta davali su industriji male mogućnosti, odnosno ograničenu sirovinsku osnovu (kamen, poljoprivredni proizvodi), a ništa se značajnije nije promijenilo ni u sljedećih pedeset i više godina. S druge strane, česte migracije posebno muškog dijela stanovništva dovele su do toga da je u strukturi stanovništva bilo znatno više žena nego muškaraca, što je uz činjenicu da je više od četvrtine stanovništva u dobi iznad 11 godina bilo nepismeno znatno ograničavalo mogućnosti razvoja radne snage kao izvora gospodarskog rasta i to, kako općenito u gospodarstvu, tako i u djelatnosti industrije. Uz navedeno, niska razina poduzetništva u industriji i nedostatak kapitala rezultirali su niskom primjenom i iskorištenjem tehnološkog napretka što je dodatno ograničavalo mogućnosti razvoja industrije i imalo je za posljedicu uz nisku proizvodnost i visoke troškove proizvodnje koji su uzrokovali visoku cijenu proizvoda i nekonkurentnost na tržištu, što je potencirano slabom prometnom povezanošću s daljim tržištima. Upravo zbog navedenog proizvodi su bili namijenjeni gotovo isključivo potrebama lokalnog stanovništva (osim u početku analiziranog razdoblja skromnog izvoza tjestenine u Albaniju i vina

57 Kapović, M., isto djelo, str. 165.

u Čehoslovačku). Čak i u proizvodnji roba koje su po kvaliteti mogli konkurirati na inozemnim tržištima – primjerice vina - teško je bilo moguće povećati ukupnu konkurentnost. Od ukupne proizvodnje vina u Kraljevini Jugoslaviji dvadesetih godina prošlog stoljeća od oko 3 milijuna hl niti 2 % se izvozilo. Jednostavno, kvalitetna dalmatinska vina nisu mogla konkurirati talijanskim i španjolskim vinima s obzirom na visoke troškove proizvodnje i slab urod grožđa po hektaru, što je uz visoke troškove prijevoza onemogućavalo njihovu ponudu na inozemnim tržištima, dok je na domaćem tržištu postojao višak ponude u odnosu na potražnju.

U sektoru industrije najrazvijenija je bila prehrambena industrija i to proizvodnja tjestenine (najstarija tvornica tjestenine na području cijele Kraljevine Jugoslavije osnovana je na ovom području 1875. godine – tvornica M. Sez, a od ukupno 11 tvornica tjestenine u cijeloj državi čak 4 su proizvodile u Dubrovniku), kruha i dvopeka, konzervirane ribe, te sulfornog ulja, a pred početak II. svjetskog rata i rafiniranog maslinovog ulja. U Stonu je postojala druga po veličini solana u državi s prosječnom proizvodnjom oko 2 milijuna kg soli godišnje. Kamenoklesarstvo je na dubrovačkom području bilo razvijeno na otoku Korčuli i to u Korčuli i Lumbardi, a kamen se vadio na otočiću Vrniku i u Oskorušici. Potražnja za kamenom u svijetu omogućavala je razvoj ove vrlo stare industrije, međutim usitnjena proizvodnja i neprimjerena tehnologija vodila je cjenovnoj nekonkurentnosti, što je uz pad potražnje dovelo do krize i nazadovanja. 1924. godine osnovano je društvo Dubravka za proizvodnju boja i promet kemikalija koje i danas postoji, a postojale su i manja proizvodnja pokućstva, tiskare, papirnice i knjigoveznice. Brodogradnja koja je na Korčuli imala dugu tradiciju napuštanjem izgradnje drvenih brodova očuvala se u okviru zanata, odnosno brodograditeljskih radionica.

Na dubrovačkom području 1930. godine bilo je registrirano 966 obrtnika od kojih su najbrojniji bili postolari, mesari, drvodjelci, mlinari za masline i zidari. Ukupan broj obrtnika 1938. godine povećao se na 1 540 uz najveći porast broja drvodjelaca kojih je bilo 194. U dubrovačkoj općini na kraju tridesetih godina u odnosu na početak tridesetih (1939./1930.) smanjio se broj krojača(-ica), modistica, postolara, brijača, mesara i kovača, a povećao broj mehaničara, elektroinstalatera, limara, stolara, zidara i ličilaca.

Uspješan razvoj uslužnih djelatnosti u prvoj polovici dvadesetog stoljeća bio je usko povezan s razvojem bankarstva. Tridesetih godina dvadesetog stoljeća na području Dubrovačkog sreza je djelovalo 12, a na području Korčulanskog sreza 3 novčarska zavoda, od kojih su posebno jačale dubrovačke banke. Tridesetih godina kriza je zahvatila financijsko poslovanje kao i sve ostale djelatnosti, pa su u tom razdoblju samo najuspješniji novčarski zavodi uspjeli opstati. Tako je Dubrovačka trgovačka banka usko povezana s Dubrovačkom parabrodarskom plovidbom vrlo uspješno poslovala i u kriznim godinama, što vrijedi i za Dubrovačku vjeresijsku banku, dok je Pomorska banka u Gružu zbog slabe povezanosti

s kapitalom iz uslužnih djelatnosti, a prije svega s pomorstvom ušla u likvidaciju 1932. godine, te je 1937. godine izbrisana iz trgovačkih registara.

IZVORI

Državni arhiv Dubrovnik - Fond Zanatska komora za grad i kotar Dubrovnik

LITERATURA

Almanah Kraljevina SHS za 1921-1922., sv. 1 dio 1-3

Benić, Đ. (red.), Strategija razvoja Županije dubrovačko-neretvanske, FTVT, Dubrovnik, 2002.

Definitivni rezultati popisa stanovništva Jugoslavije 31. III. 1931., knjiga IV., Sarajevo, 1940.

Dubrovački list - Dubrovačka rivijera, Posebno izdanje Dubrovačkog lista prigodom kongresa jugoslovenskih liječnika u Dubrovniku septembra 1925.

Izveštaj o djelovanju trgovačke i obrtničke komore u Splitu : mart 1927.-april 1928., Trgovačka i obrtnička komora u Splitu, Split, 1928.

Izveštaj i bilanca za poslovnu godinu 1926., Pomorska banka d. d. Sjedište Dubrovnik II., Dubrovnik, 1927.

Izveštaj i bilanca za poslovnu godinu 1928., Pomorska banka d. d. Sjedište Dubrovnik, Dubrovnik, 1929.

Izveštaj i bilanca za poslovnu godinu 1930., Pomorska banka d. d. Sjedište Dubrovnik, Dubrovnik, 1931.

Izveštaj za god. 1928.-1929., Trgovačka i obrtnička komora u Splitu, Split, 1929.

Kapović, M. Radnički prokret u Dubrovniku 1874.-1941., Historijski arhiv Dubrovnik, Dubrovnik, 1985.

Kolar-Dimitrijević, M. Osvrt na društveno-ekonomsku strukturu Dubrovnika pred drugi svjetski rat i položaj radničkog stanovništva za vrijeme drugog svjetskog rata, Dubrovnik u Narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941-1945., Split, Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, 1985.

Korenčić, M. Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857. - 1971., JAZU, Zagreb, 1979.

- Medini, M. (ur.), Izvještaji Trgovačko-obrtničke komore u Dubrovniku, br. 5, Trgovačko-obrtnička komora, Dubrovnik, 1930.
- Perić, I. Dva priloga novijoj gospodarskoj povijesti Dubrovnika i dubrovačkog kraja, Dubrovnik, Dubrovnik, 5/6(1984)
- Perić, I. O nastanku, ustroju i djelovanju novčarskih zavoda u Dubrovniku u zadnjim decenijama pod austrijskom vlašću, Anali zavoda za povijesne znanosti JAZU, Dubrovnik, 21(1983)
- Perić, I. Pomorska banka u Dubrovniku (Razlozi osnutka, tokovi poslovanja i uzroci likvidacije), Anali zavoda za povijesne znanosti JAZU, Dubrovnik, 28(1990)
- Poslovni izvještaj za godinu 1930., Dubrovačka vjeresijska banka u Dubrovniku, Dubrovnik, 1931.
- Poslovno izvješće i zaključni računi za godinu 1928., Dubrovačka vjeresijska banka u Dubrovniku, Dubrovnik, 1929.
- Pravila Pomorske banke d. d. u Gružu, Pomorska banka d. d., Dubrovnik, 1919.
- Pravilnik Dubrovačke trgovačke banke (Banca commerciale Ragusea), Dubrovnik 1902,
- Pravilnik Hrvatske vjeresijske banke u Dubrovniku, Dubrovnik 1902.
- Statistički godišnjak 1938-1939 : knjiga IX., Opšta državna statistika Kraljevina Jugoslavija, Beograd, 1939.
- XXIII. godišnji izvještaj dubrovačke trgovačke banke za god. 1924., Dubrovačka trgovačka banka, Dubrovnik, 1925.
- XXIX. Poslovni izvještaj za godinu 1930., Dubrovačka trgovačka banka, Dubrovnik, 1931.
- XXVIII. Poslovni izvještaj za godinu 1929., Dubrovačka trgovačka banka, Dubrovnik, 1930.

Marija Benić Penava, B.A.

Junior Researcher
Faculty of Education
University of Mostar

INDUSTRY, CRAFTS, AND FINANCIAL MEDIATION IN THE DUBROVNIK REGION BETWEEN THE TWO WORLD WARS***Summary***

The paper investigates, from the historical point of view, the situation of the industry, crafts, and financial mediation in the Dubrovnik region between the two world wars. In the industrial sector, the food processing industry was best developed. It was, however, oriented exclusively to the local market because of the lack of raw materials, limited production, low productivity, and non-price competition. The most numerous craftsmen in the thirties of the previous century were shoe-makers, butchers, and joiners. Cheap industrial products, however, led to a decrease in the number of traditional crafts. On the other hand, fifteen money institutions operated in this area during the same period, which provided a solid financial background for the accelerated development of the maritime economy and the tourist industry. The development of banking also stimulated those activities, and vice versa. In addition to the research of conditions, the paper also emphasizes some factors influencing economic situation of the operations mentioned. This refers mainly to the scarce natural resources required for the development of the industry in the period analysed, the low capacity of the labourforce as a developing factor, and a lack of capital. Along with a low level of entrepreneurship, this resulted in a limited application of technological advances.

Key words: industry, craft, financial mediation, Dubrovnik region

JEL Classification: N84